

DVA JUBILEJA JEDNE KATEDRE

GOVOR O STOLJETNICI ROĐENJA STJEPANA BAKŠIĆA
I STOLJETNICI SMRTI ANTUNA KRŽANA
ODRŽAN NA DAN FAKULTETA 1989.

Dva jubileja jedne katedre! Koje katedre? Katedre za dogmatsku teologiju. Koji jubileji? Jubileji profesora i pročelnika dogmatske katedre Stjepana Bakšića i Antuna Kržana.

Kad je 1874. u Zagrebu uspostavljeno suvremeno sveučilište i u njemu Katolički bogoslovni fakultet, prvim profesorom dogmatike bio je Antun Kržan. Njemu se navršilo stoljeće od iznenadne smrti. Posljednji naslovnik Dogmatske katedre – žive ne brojimo – bio je Stjepan Bakšić. Njemu se navršava stoljetnica rođenja.

Dva jubileja jedne katedre.

ANTUN KRŽAN

Za jedne davne šetnje zagrebačkim grobljem Mirogojem zastao sam pred lijepim bijelim spomenikom i pročitao uklesana slova:

ANTUN KRŽAN
KANONIK ZAGREBAČKI
PREPOŠT SV PETRA POŽEŠKOG
ARHIĐAKON VARAŽDINSKI
DOKTOR SV BOGOSLOVLJA
I MUDROSLOVLJA
REKTOR KR. SVEUČILIŠTA
RODIO SE U MARIJI GORICI
8. LIPNJA 1835.
UMRO U ZAGREBU 6. STUDENOGA 1888.

Okolo okosnice ovoga grobnog natpisa sazdat ćemo životopisni pregled o Antunu Kržanu.

U selu Oplazniku u župi Marija Gorica rodio se 8. lipnja 1835. Antun Kržan. Otac, čije je ime dobio na krštenju, nije ga nikad vidio, a ni on oca. Majka Klara se preudala. Dječak je smješten kod franjevacu u Zagrebu. »Kao

gimnazijalac« utvrdio je nedavno Stjepan Laljak, »Kržan je bio najbolji učenik prve tri godine dok ga u četvrtom razredu potiskuje na drugo mjesto Vatroslav Jagić, koji dolazi iz Varaždina. Kržanove ocjene su odlične, kao npr. čudorednost odlična, pažljivost napeta, marljivost neumorna. Isticao se u svim predmetima, a bit će da je napose prirastao srcu Vjekoslavu Babukiću, profesoru hrvatskog jezika... koji ga je ocijenio ovako: odličan; dohvat hitar i opsežan, znanje temeljito i samostalno, slog osobito okretan, tumačenje razgovjetno« (Antun Kržan, Uz stogodišnjicu smrti, Zaprešić, ponedjeljak 21. studenoga 1988., u 18 sati, Izložba i tribina, Zagreb 1988).

U svojoj 21. godini, na svoju vlastitu pobudu, Kržan se smjerno i samosvjesno obraća zagrebačkom nadbiskupu kardinalu Jurju Hauliku s molbom da ga pošalje na studij filozofije i teologije u Rim. U Rimu boravi u zavodu Germanicum. Studira na Papinskom sveučilištu Gregorijani. Tu stječe naslov doktora filozofije i doktora teologije, i to »s najvišom pohvalom summa cum laude«. Kolege su mu slavni kasniji teolozi Scheeben, Dupont, Egger. Za svećenika je zaređen 1862.

Vrativši se u domovinu iz Grada u koji vode svi putovi, Kržan postaje odgajateljem u sjemeništu, njemačkim propovjednikom u crkvi sv. Katarine, propovjednikom i ispovjednikom u crkvi sestara milosrdnica u Zagrebu.

Godine 1874. otvara se moderno sveučilište u Zagrebu. Prvi redovni profesori budu imenovani. Antun Kržan imenovan je redovnim profesorom Katoličkog bogoslovnog fakulteta na stolici za dogmatiku. Na prvoj sjednici novoosnovanog Fakulteta Kržan je (18. rujna 1874.) izabran za prodekana, a sljedeće, 1875./76. za dekana Bogoslovnog fakulteta. Za vrijeme njegova dekanovanja oblikovan je trojni odbor za izradu Poslovnika fakulteta. Za Kržanovo dekanovanje reče tadanji profesor Fakulteta Iveković da je bilo »mudro i revno«. Što je značio mladi Kržan za mladi fakultet, otkrit će daljnja istraživanja.

Spomenimo samo da je smjesta izdao »skripta« iz dogmatike »Praelectiones Dogmaticae specialis« (1874./75.), koje sadrže Tractatus de Deo creatore, De Deo filio, De gratia Christi, De sacramentis in genere, De Sanctissimo Eucharistiae Sacramento. Kržan, s jedne strane, slijedi zadanu matricu školske teologije svojega vremena, no, s druge strane, daje riječ interdisciplinarnim pitanjima, što se postavljaju u njegovo doba, kao što je Darwin sa svojom evolucijom. Tako u Propositio V: Origo generis humani Kržan navodi Darwinovo djelo o porijeklu vrsta i s njim se upušta u raspravu: »Ponitur consideratio theoriae illius, quam Carolus Darwin Anglus in opere De origine speciarum celebrem reddidit« (str. 42). (Ove stranice nisu zapazili proučavatelji Kržanova stava prema evolucionizmu).

S četrdeset godina Anton Kržan postaje rektorom mladog hrvatskog sveučilišta u Zagrebu 1876./77. Bio je to prvi profesor Bogoslovnog fakulteta izabran na službu velemožnog rektora. Proslavio se svojim nastupnim govorom. U govoru se pretekavši tako Drugi vatikanski koncil zauzima za autonomije znanosti. Govor predstavlja i neku vrstu njegova znanstvenog creda. »Amicus Plato, magis amica veritas. Pogibeljno je i nedosljedno u znanosti jurare in verba magistri. Otuda potiču mnoge predsude i bludnje, što se pojedine nauke u

mudroslovlju, bile one istinite ili vjerojatne, ili dvojbene ili lažljive na prosto ukupno krste imenom ovoga ili onoga sustava ili učenjaka, te se po tom općenito bez svake razlike poprijeko naglasuje i sude, prigranjuju ili zabacuju, brane ili progone. I ja držim da su posljednja počela tvari atomi, a ipak zato nisam Epikurejac. I ja mislim, da su atomi napokon jednostavni i neraztegnuti u prostoru, a ipak ne branim ni Boškovićevih punkta, ni Leibnitzovih monada, niti zagovaram s Fechnerom, da se udaljeni atomi među sobom privlače ili odbijaju. I ja pobijam s Kantom ontologički dokaz za bitisanje Božje, kojim je htio Anzelmo Kanteburyski i poslije njega glasoviti Kartesij i Leibnitz iz samoga pojma o Bogu njegovo bitisanje dokazati, da ne vrijedi ništa, ali zato nisam ateus, niti imam zato što Kantu zahvaliti. I meni je mila i dražesna Laplaceova nauka o postanku i razvitku našeg planetarnog svijeta, ali ja i u njoj vidim, da je nekoć istinu rekao neumrli Newton u svojem djelu »Principia philosophiae naturalis«: *Elegantissima haecce Sollis, Planetarum, Cometarum et stellarum fixarum compages nonnisi consilio et dominio Entis intelligentis et potentis oriri potuit. Hic omnia regit, non ut Anima mundi sed ut universorum Dominus Deus pantokrator dicitur solet* itd. I ja sam si složio jasne pojmove i načela o naravnoj etiki i o naravnom pravu, ali nikomu se nisam posve obvezao, već slijedim u znanosti samo ovo načelo: *quantum probas, tantum vales*, a kad ne znam, sud sustegnem, pa mirno šutim dok se opet što nova naučim« (nastupni govor Dra. Antuna Kržana prigodom njegove instalacije za sveučilišnoga rektora dne 19. listopada 1876., Zagreb, 1876, str. 17–18).

U glasovitu nastupnom govoru, koji odaje zanosna govornika, majstora besjede, pronicljiva mislioca, Kržan je iznio i zamisli o mladom sveučilištu.

Kržan kao učenjak ide u red onih istraživača kojima su mile granice. On se kretao po graničnim područjima između teologije i prirodnih znanosti. U doba kad je Charles Darwin pozvao i prozvao kršćansku teologiju da se suoči s njegovom teorijom evolucije, Kržan se ne povlači u kut, ne izvlači se plitkim omalovažavanjem, već još za Darwinova života zapodijeva raspru s Darwinovom teorijom. Članke što ih je o tome dugo objavljivao u »Katoličkom listu« sabire u dvije knjige, zapravo dva sveska djela: »O postanku čovjeka po posljednjih mudroslovnih i naravnoslovnih znanosti«, I dio Zagreb, 1874, II dio Zagreb, 1877, svega str. 533.

Kržan poznaje svoj predmet. Izuzetno je obaviješten o evolucionizmu. »A. Kržan« zaključuje Josip Balobanić – »sigurno nije bio darwinist, ali se svjesno kloni i fiksističkih pozicija. Darwin mu je *prvi zoolog našeg vremena* (Nastupni govor str. 8), cijeni Haeckela (*komu se kao zoologu punim pravom klanjamo*, ib., str. 10); osnovne postavke darvinizma su *činjenice u naravi*, prema njima mijenjaju se strukture organizma... Valja priznati da je Darwinu posve opravdano zamjerio površnost u analizi čovjekove psihe i što je grubo antropologizirao psihu životinja... Kržan kao protivnik darvinizma bio je darvinizmu dosta blizu, ali ga je odbacio ne videći kako svoja filo-teološka shvaćanja pomiriti s antifinalizmom Darwinovih teorija i s mogućnošću da se i čovjek tako razvio... S druge strane, nepobitno je da je teolog Kržan bio vrlo savjestan i korektan sugovornik. On je Darwinova djela sigurno čitao a pratio je vrlo opsežnu literaturu o tim problemima. Po ozbiljnosti svojeg pristupa rijetkost je među našim

antidarvinistima. Smatramo da je tako odigrao pozitivnu ulogu u tadašnjem »našem društvu i u našom kulturnoj povijesti uopće« (Josip Balabanić, Antidarvinizam Antuna Kržana (1835–1888, str. 91–92; Josip Balabanić, Darvinizam u Hrvatskoj, Zagreb 1983)

Kržan piše lijepo, živo i primjereno. Ne znam da li je pisao pjesme. Ali, neka mjesta sred znanstvene proze pravi su lirski iskazi.

Usred punog rada na Teološkom fakultetu, usred znanstvenih istraživanja o graničnim pitanjima između teologije i prirodnih znanosti, Kržan bude imenovan na novu i drukčiju dužnost. Godine 1879. bude postavljen za rektora Bogoslovskeg sjemeništa u Zagrebu (Božemoj, točno nakon stotinu godina nekome je pao u dio isti kruh).

Iste godine Kržan je imenovan i kanonikom Prvostolnog kaptola zagrebačkog. Stanovao je u kuriji Kaptol 6. (Tu preko puta).

Kratko je bio rektorom Bogoslovskeg sjemeništa. Postao je »canonicus a latere – kanonik pobočnik« rekli bismo, desna ruka nadbiskupa zagrebačkog kardinala Josipa Mihalovića.

Spomenimo da je Kržan bio i kandidat za biskupa, i to u nekoliko navrata, najprije za Senjsku biskupiju. Imenovan je, međutim, Kržanov kolega, profesor Bogoslovnog fakulteta Juraj Posilović, koji će poslije iz Senja prijeći u Zagreb za nadbiskupa. Govorilo se da bi Kržan mogao doći u Sarajevo za nadbiskupa. Došao je, međutim, također njegov kolega s Bogoslovnog fakulteta Josip Stadler. Godine 1888. piše Rački Strossmayeru kako se govori da je Kržanu obećano da će naslijediti Strossmayera na biskupskoj stolici u Đakovu. Pavao Crnjac, koji je na moj poticaj, izradio diplomski i magistarski rad o Antunu Kržanu, smatra da su Kržana čuvali za Zagreb i tako nije bio imenovan na druge stolice (Pavao Crnjac, »Terribilis croata«, Spectrum 4, Zagreb, 1970, br. 2, str. 5–12; Kako je lijepo pokoristiti se radom svojeg studenta u pisanju o nekadanjem profesoru Fakulteta!).

Ako su Kržana čuvali za zagrebačku nadbiskupsku stolicu, ugrabila im ga je iznenadna smrt 6. studenoga 1888.

Na Kržana se mogu primijeniti riječi pisma: »U malo godina ispunio je puno vremena«. U svoje 53 godine Kržan se upisao u povijest Bogoslovnog fakulteta, Hrvatskog sveučilišta, Zagrebačke crkve, svoje domovine i visoke znanosti.

A na grobu mu upisani stihovi:

NA KRILIH VJERE KOJA SVIET SPASAVA
OBLJETAO SI ZNANJA ČARNIM POLJEM
DOK TRUDNA OVDJE NE KLONU TI GLAVA
A DUŠA PRHNU PREMA SVIETU BOLJEM
OH NAŠO TUJ ŠTO SVIETOM TRAŽIO SI
TVOJ SPOMEN ROD U SRCU SVOME NOSI

(Ivan Golub, Grobovi govore, Glas koncila, 7, Zagreb, 1968, br. 22, str. 10.).

Današnji spomen stoljetnice smrti Antuna Kržana potvrda je posljednjeg stiha s njegova groba.

STJEPAN BAKŠIĆ

Kad se 15. prosinca 1889. u Cvetkovićima kraj Jastrebarskoga Ivanu i Margareti Bakšić rodilo sedmo i najmlađe dijete, kojemu su dali ime Stjepan, da li se tko pitao: »Što će biti od ovoga djeteta?«

Danas, kad se spominjemo stoljetnice ovog rođenja, priliči da u nekoliko raspoloživih trenutaka reknemo što je bilo od tog djeteta. Završivši osnovnu školu u Jastrebarskom, Stjepan Bakšić započinje gimnaziju na Sušaku (1901.) a završava je u Zagrebu (1909.). Teologiju studira na ovom našem Fakultetu u Zagrebu. Za svećenika je zaređen 1913. Postdiplomski studij započinje u Rimu na Papinskom sveučilištu Gregorijani (1913.–1915.), a završava ga u Innsbrucku, ovjenčan doktoratom filozofije (1915.) i teologije (1918.).

Nakon povratka u domovinu Bakšić je okušao kapelanski kruh i kruh odgajatelja u sjemeništu. Na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu počinje predavati 1919. točno prije 70 godina. I predavat će devedeset manje jedan semestar u dva navrata bit će dekan Fakulteta. Osnovnoj akademskoj djelatnosti smjesta se, iste 1919., pridružuje publicistička djelatnost, uredništvo katoličkog lista, kroz osamnaest godina. A s Nadrijom Živkovićem uređivat će Bogoslovsku smotru od 1923. do 1937. Pridolaze i pastoralne službe u Zagrebačkoj crkvi: 1930. Bakšić postaje kanonikom Prvostolnog kaptola, 1947. predsjednikom ženidbenog suda, a od 1953. generalni je vikar zagrebačkih nadbiskupa. U tom svojstvu obavlja diljem Nadbiskupije kanonske vizitacije i dijeli sv. potvrdu, da bi 7. kolovoza 1963., dakle prije 25 godina na pastoralnom pohodu u Budrovcu iznenada predao dušu Bogu. (Ne dospjevši, kako je to bilo određeno, toga istog dana dijeliti krizmu u mojem Kalinovcu.)

Prvine Bakšićeva mladog pera najavljivale su valjanog pjesnika. Pjesme objavljuje od svoje dvadesete do trideset pete godine. Ruku muze Mnemozine ispušta zavazda upravo one godine kad je preuzeo Dogmatsku katedru. Da li je ono vrijeme tražilo izbor između dvije ljubavi: ili poezija ili teologija, i nije voljelo vidjeti teologa pjesnika odnosno pjesnika teologa?

A ja ću spomenuti zgodu iz dana kad sam kao student sjedio do nogu Bakšićevih, u prvoj klupi. Kao arhivar zbora duhovne mladeži zagrebačke otkrio sam u arhivu Bakšićeve pjesme. Na početku jednog sata potiho sam stao citirati mu jednu:

Teologija je bila Bakšićev izbor. I ako je nad čim žalio, osobito u godinama, kad se čovjek ima za čim već obazreti, bilo je to što se još više nije bavio svetim bogoslovljem. A imao se za čim obazreti. Dva velebna djela »Presveto Trojstvo«, Zagreb, 1941, i »Bog Stvoritelj«, Zagreb, 1946, I. dio, dok je olovni slog II. dijela bio rastaljen prije nego je djelo tiskano. Dva djela koja ga stavljaju uz bok svjetskih knjiga te vrste. U rukopisu su ostale kristologija i nauka o milosti, koje će, uskoro, ugledati svjetlo dana. Zapažene su i dvije opsežne rasprave »Vrijednost deontološkog dokaza za egzistenciju Božju« (Bogoslovska smotra 11, 1923, str. 425–442) i »Marija naša posrednica« (Bogoslovska smotra 1927 i 1928). Izazvan vremenom, Bakšić je teolog u najdoslovnijem smislu riječi: Bog, i to objavljeni Bog, njegovo je preodabrano područje. Ipak, iskon-

sko zanimanje za čovjeka, očituje se u brojnim stranicama djela »Bog Stvoritelj«, posvećenim teološkoj antropologiji, kao i u radovima o graničnim pitanjima, osobito socijalnim, tako: »porodica, temelj ljudskog društva« (1932.), »Individualizam i liberalizam kao filozofski osnovi kapitalizma« (1988.) (koji znači oštru kritiku kapitalizma).

Bakšić se dosta odlučno sučelio s raznim evolucionističkim teorijama posežući za bogoslovnim dokazalima, a prirodoslovne zahvalno peuzimlje od prof. Aleksandra Gahsa. (Spomenuo bih, kako sam se u sklopu ispita za licencijati ili magisterij izrazio o teologiji i evoluciji nešto pomirbenije, i da se Bakšić ne samo nije okomio na nešto odudarniju jeku od njegova glasa, već mi rekao da bi želio da se posvetim dogmatici.)

U svojoj raspravi »Teološki rad mons. dr. Stjepana Bakšića« prof. Tomislav Šagi Bunić ocrtava Bakšića kao teologa: »Možda bi se temeljne opće značajke Bakšićeva znanstvenog rada dale najprikladnije sažeti u ovih nekoliko riječi: spekulativnost, dubina, temeljitost, jasnoća, metodičnost, sustavnost, didaktičnost... Čini se da Bakšić nikad nije imao mnogo afiniteta prema izrazito historijskim znanostima i specifično historijskoj metodi i uopće prema historijskom načinu gledanja na probleme: on je izrazito logično-spekulativan duh koji je uz to dubok, željan zadnjih uvida u problematiku i nemiran, sve dok logičku raščlambu ne dovede do posljednjih nijansi, te u tom smislu ima u sebi nešto od odličnih svojstava velikih skolastika... Svi njegovi spisi građeni su po prilično vidljivoj shemi skolastičke sistematske metode prikazivanja... Bakšić ne pati od težnje za originalnošću pod svaku cijenu. I u tom učenik velikih skolastika, on ide za istinom, Objektivnom istinom. Nije mu prvenstveno stalo do vlastite istine, nego do prave istine; nju želi dostići jasno i razgovjetno, te je kao takvu saopćiti drugima. Odatle u Bakšića ni u stilu ni u načinu prikazivanja nema želje za tim da frapira ili iznenadi, nego samo saopći, rastumači i uvjeri.

No, u Bakšićevu duhu naglašeno je jedno svojstvo koje nije često kod izrazitih spekulativaca, a koje je bez sumnje djelomično usmjerilo njegov rad: osjetljivost za sadašnji trenutak i imperativ aktivnog zahvata u zbivanja. Bakšić nikada ne bijaše suhoparan kabinetski radnik koji bi se bavio samo svojom izoliranom problematikom, izdvojen iz svakodnevnog životne stvarnosti i iz događanja koja su ga okruživala, te problema koji su se pred suvremenike namekali« (Bogoslovska smotra 19, 1979, str. 454-455).

Kao urednik i suradnik »Katoličkog lista« Bakšić je svoj sluh za događanje obilno primjenjivao, a svojom umnošću prosuđivao stvarnost i svojom rječitosti nalazio načina za primjeren izričaj. Njegova misao vodilja kao urednika »Katoličkog lista« bila je, kako sam kaže: »specio aeternitatis promatrati sav naš vjerski, kulturni i socijalni život, a kraj toga biti kleru praktički Vademe-cum u svim pitanjima pastoralnog života« (Stjepan Bakšić, Sedamdesetpet godišnjica Katoličkog lista, Katolički list 1925, cit. prema Duda B., Životni put mons. dra Stjepana Bakšića, Bogoslovska smotra 39, 1979, str. 439).

Znakovito je da će upravo Stjepan Bakšić, nekadanji urednik »Katoličkog lista«, kao generalni vikar u posljednjoj godini svojeg života potpisati odluku »da se sa strane Nadbiskupskog duhovnog stola pokrene povremeno glasilo

Glas s Koncila« (Duda, nav. dj., str. 450–451). Nije manje znakovito da će novonastali list, kad je Bakšić otišao Boga gledati, dobiti sjedište upravo u Bakšićevoj kanoničkoj kuriji, (Kaptol 8) gdje se i danas nalazi. Imao je Bakšić sluha za vrijeme koje dolazi. Nije li se (i) tu otkrio zatomljeni pjesnik, jer poesis je bitno okrenuta budućnosti.

Rekosmo da su Bakšićevi pisani prvjenci navješćivali valjano pjesnika. Recimo da su govoreni njegovi prvjenci obećavali vrlo govornika. S 22 godine, kao drugotečajac, Stjepan je Bakšić održao (1911.) govor naslovljen »Nekoje misli prigodom proslave Zrinskih i Frankopana«. Njegov kolega (ili kako se to tada reklo drug) zapisao je profetsko svjedočanstvo: »Drug Bakšić nam je tim govorom pokazao, kakav se govornik u njemu krije, a napunja nas nadom, da će sutra biti dobar i vatren propovjednik riječi Božje« (Duda, nav. dj., str.437). Ova se proročka riječ obistinila.

»Bakšić je«, svjedoči Tomislav Šagi Bunić, »propovjednik per excelentiam, kao svi veliki teolozi kršćanske starine, naročito otačke« (Šagi Bunić, nav. dj., str. 455). »Bakšić je«, svjedoči Bonaventura Duda, »jedan od najboljih naših propovjednika ovog stoljeća, koji će s pravom ući u povijest ponajboljih propovjednika što su kroz 250 godina pred zagrebačkim vjernicima nastupali sa Znikine umjetničke propovjedaonice« (Duda, nav. dj., str. 450). Kao studenti, sjećam se, ne bismo se usudili krecnuti klecalom, slušajući u katedrali zanosnog Bakšića i čudili se zar je proteklo 50 minuta između »Dragi vjernici« i »Amen«.

I na katedri dogmatske teologije Bakšić je bio govornik, jasan i pronicljiv, ponesen besjedom i nošen zanosom. Njegova predavanja nisu bila samo duboka nego i lijepa, bila su škola ne samo teološkog znanja nego i bogoslovnog umijeća, učilište hrvatske bogoslovne terminologije i izletište duše. Govorim kao svjedok i kao učenik.

Dogmatska katedra u stotinu godina svojeg postojanja imala je na svojem čelu u samom početku prof. Antuna Kržana i ne tako davno prof. Stjepana Bakšića. Svojom bogoslovnom spremom, svojim prijegornim zauzimanjem, svojim semestrima ugradili su se u temelje katedre i Fakulteta.

Kržan i Bakšić. Obojica vrsna pera, jedan i drugi propovjednici, jedan i drugi zatomljeni vjernici, jedan i drugi obuzeti pitanjima što ih evolucionizam stavlja pred sveto bogoslovlje, obojica zauzeta i na dušnoj paši: Kržan kao canonicus, a latere Bakšić kao generalni vikar zagrebačkih nadbiskupa. Obojica pala sred rada, iznenada. Vjerujemo da su jedan i drugi pavši umorni na pragu vječnosti čuli Bakšiću toliko drage riječi suoznačnice neba: »Uđi, slugo dobri i vjerni, u radost gospodara svoga«.

Ivan Golub